

EXSITU

TIJDSCHRIFT
VOOR VLAAMSE
ARCHEOLOGIE
NR. 6 | OKTOBER 2014 | €12,5

De viercante torre van Nevele

KONGOKING
Een vergeten
koninkrijk

LUMINESCENTIEDATERING
Ex situ gaat technisch

SKELETEN UIT DEINZE
AAN HET WOORD

INHOUD

P. 6

KONGOKING. EEN VERGETEN KONINKRIJK IN CONGO

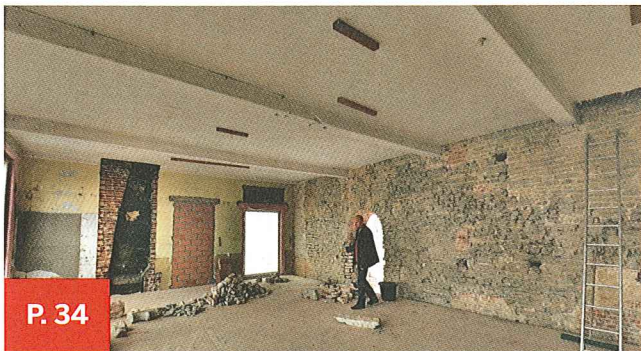
VERSLAG | Op zoek naar Ngongo Mbata, een 17de-eeuws handelsknooppunt in Zwart Afrika.

P. 18

IEPER IN BAKSTEEN

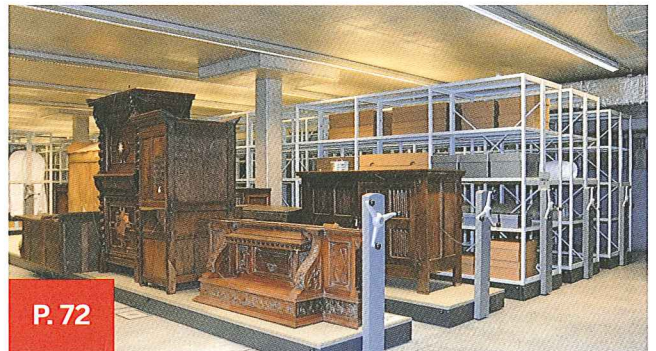
FOTOREPORTAGE | Een doolhof van stookkanalen en hopen bakstenen, twee ovens langs de Westkaai.

P. 34

DE VIERCANTE TORRE VAN NEVELE

VERSLAG | Onder impuls van vrijwilligers geeft een verborgen donjon zijn geheimen prijs.

P. 72

UW VIRTUELE DEPOTGIDS.

VAN IN DE GROND TOT IN HET MUSEUM

INTERVIEW | "Waar moet je als archeoloog stoppen en het overlaten aan een conservator?"

COLOFON

Ex situ | www.exsitu.be | info@exsitu.be
Ex situ is een uitgave van Forum Vlaamse Archeologie vzw

HOOFDREDACTIE Mieke Van Eenoo en Carolien Van Hecke

REDACTIE Sarah Dalle, Wouter De Maeyer, Davy Herremans, Johan Hoorne en Ruben Pedé

EINDREDACTIE Steven Schelkens

HERLEZING DRUKPROEF Kristien Borgers, Raph De Brant en Liesbeth Messiaen

TEAM VERDELING EN ADVERTENTIES Kristien Borgers, Celine Clement, Freeke De Ridder, Silke Francis, Jan Trachet en Jana Van Nuffel

VORMGEVING Mario Debaene

COVERILLUSTRATIE Geert Verscheure

ILLUSTRATIES Geert Verscheure, Thomas Hughe

FOTOGRAFIE Dieter Jehs, Bart Mesuere, Muriël Verboven en Geert Vyverman

WERKTEN VERDER MEE AAN DIT NUMMER Luc Bauters, Ron Bakx, Koen Bostoën, Tomas Bradt, Joachim Bretschneider, Jonas Bruyneel, Sylvie Byl, Nathalie Cleeren, Bernard Clist, Peter Cosyns, Els Cranshof, Leni Debacker, Jan Decorte, Morgan De Dapper, Adelheid De Logi, Ine Demerre, Janiek De Gryse, Johan Deschieter, Gilles-Maurice de Schryver, Andy Furniere, Bert Heyvaert, Dieter Jehs, Sigrid Klinkenborg, Lien Lombaert, Marnix Pieters, Hugo Schaeck, Kristl Strubbe, Dimitri Teetaert, Marit Van Cant, Dimitri Vandenberghe, Peter Van den haute, Ingrid Vanderhoydonck, Natan Vandewildemeersch, Sven Van Haelst, Herman van Meer, Bart Vanmontfort, Jasper Van Nieuland, Karim Van Overmeire, Philip Van Peer en Geert Vynckier

De individuele auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikels en voor hun figuren. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
Forum Vlaamse Archeologie vzw,
Kempstraat 30, 9000 Gent
www.f-v-a.be

ISSN 2034/9351

**FORUM
VLAAMSE
ARCHEOLOGIE**

Het archeologisch verleden van Zottegem - Spelaan

SOLVA

Archeologisch onderzoek in Zuid-Oost-Vlaanderen

Het archeologisch patrimonium is het geheel aan resten dat is of op de bodem aanwezig is en getuigt van menselijke activiteit in het verleden. Archeologische sporen zijn niet enkel constructieresten zoals muren en vloeren. Ook grafmonumenten, grachten, begravingen, waterputten... leren ons iets over het verleden van onze voorouders.

Dit ondergrondse archief is uitsluitend leesbaar, om deze verborgen schatkamer beter te beschermen, ondertekende de lidstaten van de Raad van Europa in 1992 de Conventie van Malta. Dit verdrag stuurt aan op een betere afstemming tussen de archeologische erfgoedwet en de wetgeving van grote bouwwerken. Hierdoor kan de informatie, die in de bodem verborgen zit, behouden blijven. Wanneer dit niet mogelijk is, moet een opgraving het bodemarchief in kaart brengen. Aanpak van archeologisch onderzoek in nauwelijking van de Europese regelgeving nu ook in Vlaanderen verplicht is, dienen, voorafgaand aan grote bouwprojecten, archeologische onderzoeken uitgevoerd. Sinds 2008 neemt het intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA deze taak op zich voor 22 steden en gemeenten in het zuiden van Oost-Vlaanderen.

De opgraving van de Romeinse villa van Spelaan in Zottegem. Dit beeld toont de opgraving van de villa. De opgraving is een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek.

Het archeologisch patrimonium, een grote onbekende

Meestal weten archeologen niet op voorhand of een terrein een archeologisch verleden heeft. Een archeologisch onderzoek staat daarom niet op een vast moment op de agenda, maar wordt vaak nodig gemaakt als gevolg van een bouwproject. Vaak worden er kaarten gemaakt van de bodem, die de bodemarchief in kaart brengen.

Het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (Vlaamse Reguleerder voor het Onroerend Erfgoed) heeft een belangrijke rol te spelen in het behoud van het archeologisch patrimonium. Het is belangrijk om te weten dat het archeologisch patrimonium een grote onbekende is. Het is belangrijk om te weten dat het archeologisch patrimonium een grote onbekende is.

De archeologische site van Spelaan in Zottegem. Dit beeld toont de opgraving van de villa. De opgraving is een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek.

De opgraving van de Romeinse villa van Spelaan in Zottegem. Dit beeld toont de opgraving van de villa. De opgraving is een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek.

ARCHEOLOGIE

De opgraving van de Romeinse villa van Spelaan in Zottegem. Dit beeld toont de opgraving van de villa. De opgraving is een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek.

De opgraving van de Romeinse villa van Spelaan in Zottegem. Dit beeld toont de opgraving van de villa. De opgraving is een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek.

Langs Romeinse wegen

EEN DORPJE IN DE SCHADUW VAN DE VICUS

Het is bij iedereen bekend: in het jaar 57 v. Chr. overtoert Gaius Julius Caesar het noorden van Gallië. Tijdens de daaropvolgende jaren wacht de rest van Gallië eenzelfde lot. De trotse Gallische stammen worden ingelijfd bij het machtige *Imperium Romanum*. In het noorden van het stamgebied van de Nerviërs drukken de Romeinen hun stempel door de ontwikkeling van verschillende grote nederzettingen. Een deel van de bevolking leeft echter verspreid in kleine dorpjes. Laat nu net zo'n dorpje bijna volledig zijn opgegraven in Leeuwegem.

De Romeinen verdelen Gallië in drie provincies, de zogenaamde *Tres Galliae*. Onze streken maken deel uit van *Gallia Belgica*, wat tot in de late 1ste eeuw n. Chr. min of meer overeenstemt met het gebied tussen de Rijn, de Seine en de Noordzee. De Romeinse administratie splitst deze provincie verder op in verschillende bestuursdistricten of zogenaamde *civitates*, gebaseerd op de territoria van de Gallische stammen.

Na de campagnes van Caesar verdwijnt Gallië gedurende enkele decennia op het achterplan van de Romeinse politiek. Het nieuw ingelijfde gebied blijft echter een broeihaard van conflict en rebellie tegen het Romeinse gezag. Pas onder keizer Augustus (27 v. Chr. — 14 n. Chr.) duiken de eerste duidelijke signalen van Romeinse aanwezigheid in deze uithoek van het rijk op. Met het oog op de economische exploitatie van dit gebied en de logistieke ondersteuning voor de oorlogen in Germanië creëert de Romeinse overheid een netwerk van wegen. Hierlangs ontstaan tal van steden, maar ook grote dorpen, de zogenaamde *vici*. Het zuiden van het huidige Oost-Vlaanderen behoort tot het noordoostelijke deel van de *civitas Nerviorum*. Velzeke vormt er, als *vicus*, het centrum voor het omliggende platteland. Rondom de *vici* vestigen zich vermogende lieden in grote boerderijen, volledig in Romeinse stijl, geschoeid op mediterrane voorbeelden, de *villae*. Verspreid tussen deze *vici* en *villae* liggen echter

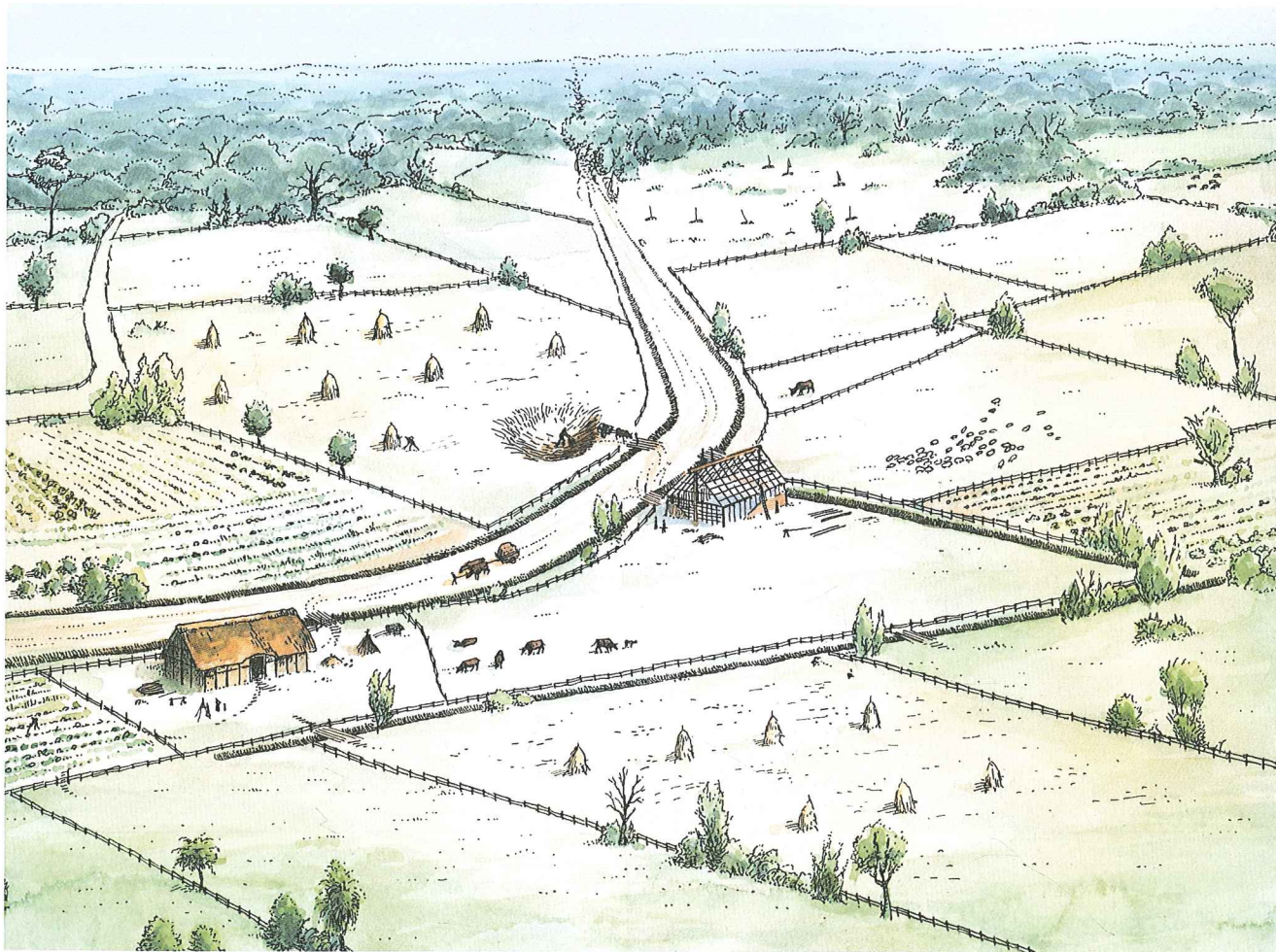
ook nog andere, kleinere nederzettingen. Eentje ervan bevindt zich in Leeuwegem, een deelgemeente van Zottegem en werd recentelijk ontdekt tijdens archeologisch onderzoek.

EEN HEIRWEG OF EEN KOUTERBAANTJE?

Deze nederzetting is niet zomaar in het Romeinse landschap ingeplant. Komende vanuit het zuiden, kronkelt een wegje in noordelijke richting over de site. Verder noordwaarts sluit dit waarschijnlijk aan op een belangrijke verkeersader die het noorden van Gallië doorkruist, van de havenstad Boulogne (*Bononia*) tot de metropool Keulen (*Colonia Claudia Ara Agrippinensium*). In Leeuwegem is echter geen sprake van een kaarsrechte, geplaveide, brede heirbaan, maar wel van een smalle, bochtige wegje, die voor lokaal verkeer bestemd was. Het onverharde wegdek is gemiddeld twee en een halve tot drie meter breed en bestaat uit pakketten aangestampte aarde. Langs beide zijden wordt het geflankeerd door een afwateringsgracht. In het wegdek zijn veel karrensporen herkenbaar, de plaatsen waar de wielen bij slecht weer in de weg verzakten.

HOUTEN HUIZEN

Langs deze weg floreert in de 2de eeuw n. Chr. een klein gehucht. Men legt verschillende erven aan die gedurende generaties de thuis vormen van enkele families. Elk erf volgt het andere chronologisch op en bestaat telkens uit een paar huizen, begrensd door een gracht. Het zijn geen grote, luxueuze gebouwen, maar eerder kleine, bescheiden woningen, opgetrokken uit hout en aarde. Een uitgekiende houten constructie vormt het geraamte van het gebouw. Massieve houten palen ondersteunen het dak, dat bestaat uit dakpannen of vergankelijke materialen zoals stro. De ruimtes tussen de palen vult men op met vlechtwerk dat wordt bedekt met klei of leem. Dat er flink wat arbeid kwam kijken bij de bouw van deze huizen staat vast. Vlakbij de gebouwen situeren zich imposante putten waarvan de bodem tot soms zes meter onder het huidige maaiveld reikt. Het graven hiervan was uiteraard een gevaarlijk karwei, maar wel noodzakelijk om de kwaliteitsvolle leem in de natuurlijke ondergrond te ontginnen en te gebruiken bij de constructie van de woningen. Telkens één van de huizen in verval raakte, richtte men vlakbij een

Reconstructie van de Romeinse nederzetting © Geert Verscheure

nieuw gebouw en een bijhorend erf op. Vermoedelijk gebeurde dat bij iedere generatie. Enkele grachten sluiten elk erf rondom rond af. Ze vormen een fysieke en tegelijk een psychologische scheiding tussen het leven op het domein en de rest van de wereld. Op een aantal strategische plaatsen in deze grachten deponeerde men een verzameling van potten. Deze 'offers' illustreren de sterke symboliek van deze grens.

VONDSTEN MET EEN VERHAAL

De vele archeologische vondsten vertellen ons over het dagelijkse reilen en zeilen op de site. Potten, messen, sleutels, maalstenen, wetstenen en vele andere gebruiksvoorwerpen kwamen aan het licht. Een zekere luxe was de bewoners niet vreemd. Importproducten, afkomstig uit verschillende delen van het *Imperium Romanum* (het huidige Frankrijk, Duitsland, Spanje,...) duiden erop dat men toegang had tot de grote handelsnetwerken binnen het Romeinse rijk en men zich tegoed deed aan de typisch mediterrane leef- en eetgewoontes. De nabijheid

van de *vicus* te Velzeke, dat als draaischijf voor de lokale economie fungeerde, speelde hierin wellicht een niet te onderschatten rol.

ZORG VOOR DE DODEN

Rondom de nederzetting vindt een heel ander verhaal plaats. Het is de wereld van de doden. Meer dan veertig crematiegraven maken deel uit van een begraafplaats, georganiseerd vanuit de nederzetting. Men hanteert geen strikte ordening, zoals we dit vandaag wel kennen. Een aantal graven ligt individueel en vrij geïsoleerd in de velden, andere vormen dan weer kleine groepjes, wellicht familiegrafveldjes. Het toegepaste grafritueel zelf is een wijdverspreid fenomeen in Noord-Gallië. Het gaat om een crematie van de overledene op een brandstapel. De dode kreeg doorgaans giften mee voor de reis naar het hiernamaals, zoals aardewerk (gevuld met voedsel en drank) of een munt om de overtocht naar het dodenrijk te betalen. Na de crematie verzamelde men de resten van de brandstapel, om ze vervolgens in een grafkuil bij te zet-

Om graan fijn te malen gebruikte men een duo van ronde stenen die over elkaar werden gewreven. Aan de bovenste maalsteen was een hendel bevestigd om de steen rond te draaien, in het centrale gat goot men het graan dat zo tussen beide stenen gemalen werd © Dieter Jehs

ten. Vaak blijkt slechts een symbolisch deeltje van de overledene begraven te zijn. Wat vorm, grootte en inhoud betreft, verschillen de graven te Leeuwegem niet veel van elkaar. De bewoners lijken, althans in de dood, op gelijke voet gestaan te hebben.

EEN INFOKIOSK 'ROMAN STYLE'

Het zuiden van Oost-Vlaanderen toont zich als een sterk geromaniseerde regio. De *vicus* te Velzeke vervulde destijds als lokaal centrum een belangrijke rol voor het omliggende gebied. De vruchtbare leembodem van de Vlaamse Ardennen leende zich bovendien uitstekend voor akkerbouw. Er manifesteren zich dan ook verschillende grootschalige landerijen in het gebied tussen Schelde en Dender, zogenaamde *villae rusticae*. Dat zijn agrarische bedrijven naar Romeins model, voornamelijk opgetrokken in duurzame bouwmaterialen. Toch blijken Velzeke en de omliggende villa's niet de enige spelers geweest te zijn. Her en der lagen boerderijen en kleine gehuchten, die eveneens een rol speelden in het toenmalige, economische weefsel. De opgravingen te Leeuwegem brachten een beeld van deze Romeinse leefgemeenschappen in al haar aspecten: wonen, werken en sterven. De site bestaat uitsluitend uit houten woningen die afstammen uit de manier van bouwen in de regionale, voor-Romeinse periode.

Het algemene beeld vertoont overigens veel gelijkenissen met de Romeinse boerderijen in inheemse traditie uit het naburige gebied, de *civitas* van de Menapiërs (de zone tussen de Schelde en de Noordzee). Desondanks bewijzen de vele vondsten dat de bewoners te Leeuwegem toegang

hadden tot de typisch Romeinse, mediterrane producten en zich — althans op culinair vlak — op de Romeinse 'way of life' richtten. Deze elementen van hun materiële cultuur behoorden tot hun dagelijkse leven en in dat opzicht namen zij actief deel aan de Gallo-Romeinse maatschappij. Welke identiteit deze mensen binnen die samenleving en binnen het regionale economische gebeuren innamen, blijft echter een onbeantwoorde vraag. Ongewijfeld is verder grootschalig, archeologisch onderzoek vereist om de socio-economische impact van de wisselwerking tussen de diverse Romeinse bewoningsvormen (*vici*, *villae*, kleine boerderijen, ...) in de leemstreek ten volle te begrijpen.

Om het belang van deze opgraving te onderstrepen en de resultaten aan de lokale gemeenschap en het brede publiek kenbaar te maken, heeft SOLVA bij de inkom van het nieuwe bedrijventerrein een infokiosk opgericht. De structuur van de kiosk is gebaseerd op één van de Romeinse woningen die in Leeuwegem zijn aangetroffen (schaal 1/3): de houten palenconstructie verwijst naar de dragende palen die de basis van het gebouw vormden. De kiosk blijft permanent aanwezig op het terrein. Geïnteresseerden kunnen een kijkje nemen op de hoek van de Spelaanstraat en de Gentse Steenweg te Zottegem.

Ruben Pede, Sigrid Klinkenborg en Johan Deschieter